

УДК 7.01/09.741.9.745

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.5.13>

Роготченко Олексій Олексійович,
доктор мистецтвознавства, професор,
заслужений діяч мистецтв України,
завідувач відділу теорії та історії культури
Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтва України;
член-кореспондент
Національної академії мистецтв України

ПРИВАТНІ ЗБІРКИ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА, ЩО ЛЯГЛИ В ОСНОВУ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕІВ

Метою цього дослідження є презентація колекцій декоративного мистецтва Європи родин Терещенків, Ханенків, Оскара Гансена та Василя Щавинського. Смаки та ретельний обізнаний вибір творів цих збирачів лишили вклад у створення майбутніх музеїв. Дослідження також прагне розкрити, яким чином їхня спадщина сприяла формуванню культурних центрів в Україні, таких як Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Національний музей Київська картинна галерея, та інші музеї, які стали важливими осередками дослідження світового мистецтва. Результати. Завдяки цьому дослідженню ми маємо ретроспективу подій, що сталися у 1920-х роках з приватними колекціями творів мистецтва. Кожна з цих збірок була багата на твори різних країн. Проаналізувавши спадки аматорів мистецтва ми бачимо, що завдяки освіченості і різнобічно розвинутому смаку жоден з них не обійшов увагою твори декоративного мистецтва Європи. Якість колекцій доводить високий рівень мистецтвознавчої підготовки колекціонерів початку ХХ століття. Більш за те в цій роботі представлено додаткові риси відданості місту Києву згаданих представників інтелігенції. Без виключень кожен з них за життя чи за останнім побажанням подарував свої ретельно зібрані колекції жителям Києва. Висновки: родини Терещенків та подружжя Ханенків, а також колекціонери Оскар Гансен і Василь Щавинський, відіграли ключову роль у формуванні культурних інституцій в Україні. Їхні зібрання стали основою для створення музеїв, таких як Національний музей Київська картинна галерея та Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Кожен з цих колекціонерів за власним бажанням подарував свої скарби місту Києву. Діяльність цих колекціонерів не обмежувалась лише збиранням мистецтва. Вони активно підтримували художні виставки, брали участь у культурних заходах і сприяли розвитку нових напрямів в українському мистецтві. Їхні колекції містили як твори українських митців, так і роботи художників з Європи, що сприяло інтеграції української культурної спадщини у світову культуру.

Ключові слова: колекціонування, формування колекцій, історія музею, Музей Ханенко, декоративне мистецтво, порцеляна.

Rogotchenko Oleksiy. PRIVATE COLLECTIONS OF DECORATIVE ART THAT FORMED THE BASIS OF MUSEUMS

The aim of this study is to present the collections of European decorative art owned by the Tereshchenko and Khanenko families, as well as by Oskar Hansen and Vasyl Shchavynsky. The tastes and carefully informed choices of these collectors contributed to the foundation of future museums. This research also seeks to reveal how their legacy facilitated the establishment of cultural centers in Ukraine, such as the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Art, the National Museum "Kyiv Art Gallery," and other museums that have become important hubs for studying world art. Results: This study provides a retrospective view of the events that took place in the 1920s with private art collections. Each of these collections was rich in works from various countries. Analyzing the legacies of these art enthusiasts, we observe that, due to their education and diverse tastes, none overlooked European decorative arts. The quality of these collections attests to the high level of art expertise possessed by early 20th-century collectors. Furthermore, this work highlights an additional aspect of dedication to the city of Kyiv by these representatives of the intelligentsia. Without exception, each of them, either during their lifetime or as a final wish, donated their carefully assembled collections to the people of Kyiv. Conclusions: The Tereshchenko family, the Khanenko couple, and collectors Oskar Hansen and Vasyl Shchavynsky played a key role in shaping cultural institutions in Ukraine. Their collections formed the foundation for the establishment of museums, such as the National Museum "Kyiv Art Gallery" and the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Art. Each of

these collectors, of their own volition, gifted their treasures to the city of Kyiv. Their activities extended beyond the collecting art. They actively supported art exhibitions, participated in cultural events, and fostered the development of new directions in Ukrainian art. Their collections included works by both Ukrainian and European artists, facilitating the integration of Ukrainian cultural heritage into the global cultural landscape.

Key words: *collecting, collection formation, museum history, Khanenko Museum, decorative art, porcelain.*

Вступ. Історія приватного колекціонування мистецьких творів в Україні має глибоке коріння, яке сягає ще часів XVI століття. Однак справжній розквіт колекціонування припадає на XIX–XX століття, коли колекції формувались не тільки аристократією, а й іншими верствами суспільства, як то промисловцями та інтелектуалами. Представники родини Терещенків, Богдан Ханенко, Оскар Гансен, Василь Щавинський та інші відомі колекціонери, активні на початку XX століття значною мірою вплинули на розвиток української культурної спадщини. Вони не лише збирали твори мистецтва, але й ініціювали створення музеїв, що сприяло популяризації мистецтва та національної культури серед широких верств населення. Внесок цих діячів і сьогодні є вагомим прикладом для небайдужих до українського майбутнього.

Аналіз досліджень і публікацій. За часів незалежності України інтерес до вивчення історії колекціонування суттєво зріс. Починаючи з 1990-х років, історики та музейні працівники активно публікують дослідження з цієї тематики. Зокрема, видання Віталія Ковалинського «Меценати Києва» [5] стало важливим джерелом біографічної інформації про родини Терещенків, Ханенків і Бродських. Вивченню колекцій Ханенка, Щавинського та Гансена була присвячена конференція «Ханенківські читання» 2001 року. У збірнику матеріалів конференції опубліковано статті: Олени Живкової «Колекціонер В. О. Щавинський» [1, с. 13-18], Олени Шостак «Західноєвропейська гравюра із зібрання В. О. Щавинського у колекції Музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків» [12, с. 19-27], Алли Ілінг «Повернуте ім'я – О. Гансен. До історії приватного збирання в Києві» [3, с. 28-40]. Інтерес до теми колекціонування не зменшується. У 2020 та 2021 роках було опубліковано дві важливі дисертації: Наталі Шпитковської «Мистецьке колекціонування

як історико-культурне явище XVII–XXI століття» (2021) [13] та Ганни Решетнєвої «Стилістичні особливості європейської порцеляни XVIII – початку XX століття з приватних колекцій України» (2020) [9].

Колекціонування мистецьких творів в Україні має глибокі історичні корені, що беруть початок ще в давні часи. Перші мистецькі колекції в Україні з'явилися ще в XVI столітті завдяки князям Острозьким. У XVII столітті з'являються родові колекції, в основному портрети, що відображали традиції польської шляхти. Від часів Речі Посполитої збереглися зібрання Радзивілів, Потоцьких та Вишневецьких, пов'язані з численними шляхетськими маєтками Правобережної України.

Мода на збирання мистецтва продовжувала підтримуватися представниками українських родин, наприклад Розумовськими та Безбородьками. Кирило Розумовський (1728–1803) під час подорожей Європою активно розшукував мистецькі твори та консультувався з художниками та сучасними йому знавцями. Колекція Розумовського складалась із 350 робіт майстрів Італії, Франції, Фландрії, Німеччини та Росії XVI–XVIII століть. Частина цієї колекції перейшла до його онуки Варвари Рєпніної-Волконської, і після революції деякі роботи потрапили до українських музеїв, зокрема до Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків.

Ситуація характерно змінилась в останній третині XIX – на початку XX століття, коли художні зібрання почали формувати не лише аристократи, а й представники різних соціальних верств. У цей період з'явився новий тип колекціонерів – торговці, промисловці, інтелігенція та художники. Такі зміни сприяли розповсюдженню мистецтва та збагаченню національної культури. Завдяки комерційній кмітливості представники ділових кіл швидко накопичували капітали, забезпечуючи своїм дітям якісну освіту. Ці родини вкладали свої

багатства та знання у розвиток рідних міст, а меценатство стало частиною їхнього способу життя. Вони багато подорожували, відкривалися для інших культур і спрямовували значні ресурси на формування своїх колекцій. Крім того, кожна з цих родин підтримувала освіту та митців, роблячи мистецтво і знання дедалі доступнішими для різних верств суспільства. У збиральництві вони керувалися не лише естетичними уподобаннями, а й прагнули популяризувати мистецтво, іноді навіть із науковим підходом до відбору робіт. Колекціонування перетворилося на важливу суспільну справу, що відображала світогляд тогочасного суспільства і служила своєрідним вкладом у розвиток національної культури. Окрім того, воно розглядалось як вигідна інвестиція, що додавало нових сенсів і мотивів.

На цей період припало активне розбудовування Києва. З 1870-х років місто збагатилося справжніми архітектурними шедеврами. Приватні особняки декорувалися в різних стилях, господарі прикрашали інтер'єри своїх помешкань творами декоративного мистецтва як українських, так і відомих європейських майстрів.

Завдяки зусиллям колекціонерів якісне декоративне мистецтво поступово стало частиною їх щоденного життя. Більш за те, будинки, де виставлялися цінні твори, стали відомі широкому загалу. Про ці збірки писали в тогочасній місцевій та зарубіжній пресі.

Саме завдяки таким людям в Україні сьогодні існує багато музеїв. Серед визначних імен, яким варто присвятити увагу: Терещенки, Ханенки, Оскар Гансен, Василь Щавинський.

Родина Терещенків залишила помітний слід як у підприємстві, так і в культурі та меценатстві. Їхня історія розпочалася з Артемія Терещенка (1794–1873), який, займаючись спершу торгівлею, досяг значного успіху у цукровій промисловості, і до 1870 року родина володіла кількома цукровими заводами та іншими підприємствами.

Переїхавши до Києва у 1870-х роках, Терещенки розпочали свою колекціонерську діяльність та масштабну благодійність. Нікола Терещенко (1819–1903) оселився на Бібіковському

бульварі, буд. 12, де зараз знаходиться Національний музей Тараса Шевченка. Тут Нікола Артемієвич розмістив свою художню колекцію, яка була започаткована ще в Глухові. Але за свого життя колекціонер не ховав свої скарби. У березні 1877 року Нікола Артемієвич вперше дав свої картини, серед них – «Квартет» Олександра Ріццоні, на виставку, що була влаштована з метою фінансової підтримки рисовальної школи М.І. Мурашка. До неї долучилися такі збирачі як А.В. Гудим-Левкович, М.В. Юзефович. А в майбутньому ці виставки стали регулярними та приносили школі тисячі рублів [5, с. 255].

Брат Ніколи Артемієвича, Федір (1832–1894), також був пристрасний колекціонер, він зібрав одну з найкращих галерей в тогочасній Російській імперії та навіть відкрив її для публіки. Все життя він приділяв увагу поповненню галереї, що приваблювало сотні відвідувачів. Після його смерті діти майже не займалися колекцією, однак племінниця, Ольга Ніколівна, яка жила в домі свого дядька, продовжила справу колекціонування. В центральному історичному архіві збереглися її розрахунки 1911–1912 років на придбання картин та порцеляни. Ця збірка на щастя зберіглася. Переживши близько десятка змін влади вона стала фундаментом колекції Національного музею Київська картинна галерея, яку було відкрито 12 листопада 1922 року. До неї долучилися вцілілі частини колекції Ніколи Артемієвича та Івана Ніколовича Терещенка (1854–1903). На жаль, доля останньої була трагічною. Іван Ніколович, зберігав частину своєї колекції у маєтку на Сумщині, а частину – в київському домі. Під час революційних подій резиденцію Терещенків зайняли для «державних потреб», а частина колекції була пошкоджена під час більшовицьких обстрілів Києва в 1918 році. Тільки залишки пізніше увійшли до фондів музею [3, с. 246-337].

Не так легко відслідкувати коловорот творів декоративного мистецтва, що почався від 1922 року. До колекції долучилася збірка Оскара Гансена (1881–1964), яка поміж іншим також нараховувала твори європейського фарфору, скла і фаянсів. В той же час без вказання

провенансу починаються безкінечні обміни між музеями. Особливо активно відбувались передачі з Музеєм мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Звідти надходили колекції російського мистецтва, тоді як їм передавалось все зарубіжне. За інформацією, що зберігається в музеї Ханенків можна запевнитись, що в збірках родини Терещенків була величезна доля європейського декоративного мистецтва. У 1934 році музею було передано 1766 творів, серед яких цінні зразки європейської порцеляни XVIII століття. [7, с. 154-159].

Ці два музеї пов'язані не тільки обміном колекції в радянські часи. Їх об'єднує справжня родинна історія.

Богдан Ханенко (1849–1917) походив із дворянської української родини, яка мешкала в Чернігівській губернії. Після закінчення Московського університету він переїхав до Санкт-Петербурга, де працював юристом. У 1871 році він познайомився з колекціонером Георгієм Дружиніним (1821–1889), який захоплювався збиранням картин, бронзових виробів та порцеляни. Це знайомство пробудило у Ханенка інтерес до мистецтва, і він почав активно спілкуватися з місцевими колекціонерами та знавцями.

Дружина Ханенка, Варвара (1852–1922), була донькою Ніколи Терещенка. Після одруження в 1874 році подружжя вирушило в подорож по Європі, відвідуючи художні галереї та музеї у таких містах, як Відень, Венеція, Болонья, Флоренція, Рим і Неаполь.

Повернувшись до Санкт-Петербурга, Ханенко захопився вивченням історії мистецтва та збиранням власної бібліотеки. Особливе місце у його колекціонерському досвіді займав Апраксин двір, великий антикварний ринок у Санкт-Петербурзі, де він робив свої перші покупки, зокрема мейсенську порцеляну [11, с. 29].

У 1876 році Богдан Ханенко переїхав до Варшави на посаду члена Окружного суду, де продовжив поповнювати свою колекцію. У цей період він зібрав значну частину своїх творів, включаючи картини, порцеляну, скло та майолікові вироби.

Наприкінці 1880-х років Ханенки оселилися в Києві, у будинку на вулиці

Терещенківській. Богдан був пристрасним мандрівником, постійно подорожуючи та купуючи твори мистецтва на провідних аукціонах у Відні, Парижі, Римі та Берліні. Він особливо цінував відвідування аукціонів Друо в Парижі, де не лише купував, а й інколи перепродавав мистецькі твори.

Богдан Ханенко помер у 1917 році, залишивши заповіт про створення громадського музею на основі своєї колекції. У 1919 році, після встановлення радянської влади в Києві, колекцію було націоналізовано та перетворено на державний музей відповідно до декрету про націоналізацію приватного майна [10, с. 5-13].

Збірка Ханенків була відома своїм багатством ще за життя господаря. Окрім славетної колекції живопису, Богдан Іванович зібрав неймовірну «енциклопедію» декоративного мистецтва Європи: зразки майже кожної порцелянової мануфактури XVIII століття, колекція італійської майоліки, дельфтського фаянсу, лімозьких емалей, європейського скла, тканин та цінна збірка меблів [7, с. 154-159].

Цінність цього спадку неможливо переоцінити. За світлинами зробленими за життя фундатора музею видно, що декоративне мистецтво відіграло важливу роль у інтер'єрах будинку Ханенків. Так само з повагою поставився до колекції перший куратор музею, Георгій Лукомський (1881–1952) у 1919 році, запросивши знавців до дослідження, а також присвятивши цілу залу музею для демонстрації античної кераміки, скла і порцеляни [14, с. 30, с. 54]. Надалі колекція декоративного мистецтва відіграла важливу роль у будівництві нових експозицій, демонструючи гарний смак та знавецтво свого фундатора.

Як і Богдан Ханенко, Василь Щавинський (1868–1924) належав до української шляхти. Народився він у містечку Іллінці, Київської губернії. Його батько, колезький асесор Карл Антонович Щавинський, працював там мировим посередником. Спочатку Василь навчався в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії, а згодом, із четвертого класу, перейшов до реального училища в місті Новозибків на Чернігівщині, де на додатковому курсі обрав своєю професією хімію. Проте, через політичну неблагонадійність та українофільські

погляди, здобути вищу освіту йому вдалося лише за кордоном, на хіміко-технологічному відділенні Цюрихського політехнічного інституту, куди він вступив у 1891 році.

Щавинський захоплювався європейським мистецтвом, і це захоплення надихнуло його на формування власної колекції картин нідерландської, голландської та фламандської шкіл, що була каталогізована в науковому виданні «Збірка картин В.А. Щавинського», надрукованому в 1917 році. Втім, на відміну від Семенова-Тянь-Шанського, який продав свою колекцію Ермітажу, Щавинський заповів свою зібрану колекцію Київському музею (Музею Ханенків).

Підтримуючи зв'язок з батьківщиною, Щавинський збирав книги з історії України, рідкісні видання українських письменників, а також предмети українського декоративного мистецтва, зокрема зразки килимарства, вироби зі скла та кераміки. [2, с. 4-13]

Після смерті Богдана Ханенка Варвара Ханенко запропонувала Щавинському очолити музей, проте він не зміг прийняти цю пропозицію. У своєму заповіті від 18 листопада 1917 року Щавинський передбачив передати Київському музею всі свої картини, колекцію гравюр, старовинний фарфор, фаянс, скло та інші художні предмети. На момент відкриття виставки «Дар Василя Щавинського» у 2020 році співробітникам музею вдалося віднайти в колекції твори дельфтського фаянсу та скла з цієї збірки.

Вже згаданий вище в контексті заснування Національного музею Київська картинна галерея, український колекціонер Оскар Гансен (1881–1964) зібрав велику художню колекцію, що налічувала понад 2 000 творів живопису, гравюр, малюнків, предметів декоративно-ужиткового мистецтва, а також понад 1 500 книг. Його зібрання, як і багато інших того часу, постраждало від націоналізації. У 1919 році Гансен ініціював створення музею та отримав охоронний лист. Проте згодом радянська влада прийняла спеціальний декрет про націоналізацію його колекції, а також інших значущих мистецьких зібрань Києва. Це призвело до створення низки музеїв: Першого державного музею, Другого (колишня

колекція Богдана Ханенка), а також Третього державного музею, до якого увійшли твори з колекції Гансена. Однак у 1921 році музей було розформовано, і в 1922 році зібрання Гансена передали до Київської картинної галереї. Згодом експонати розподілили між кількома київськими музеями залежно від їхньої спеціалізації. У 1957 році частину колекції передали Київському музею західного та східного мистецтва, у 1958 – Одеському музею західного та східного мистецтва, а також іншим культурним установам [8, с. 47-59; 4, с. 43-53].

Результати. Завдяки цьому дослідженню ми маємо ретроспективу подій, що сталися у 1920-х роках з приватними колекціями творів мистецтва. Кожна з цих збірок була багата на твори різних країн. Проаналізувавши спадки аматорів мистецтва ми бачимо, що завдяки освіченості і різнобічно розвинутому смаку жоден з них не обійшов увагою твори декоративного мистецтва Європи. Якість колекцій доводить високий рівень мистецтвознавчої підготовки колекціонерів початку ХХ століття. Більш за те в цій роботі представлено додаткові риси відданості місту Києву згаданих представників інтелігенції. Без виключень кожен з них за життя чи за останнім побажанням подарував свої ретельно зібрані колекції жителям Києва.

Висновки. Родини Терещенків та подружжя Ханенків, а також колекціонери Оскар Гансен і Василь Щавинський, відіграли ключову роль у формуванні культурних інституцій в Україні. Їхні зібрання стали основою для створення музеїв, таких як Національний музей Київська картинна галерея та Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Кожен з цих колекціонерів за власним бажанням подарував свої скарби місту Києву. Діяльність цих колекціонерів не обмежувалась лише збиранням мистецтва. Вони активно підтримували художні виставки, брали участь у культурних заходах і сприяли розвитку нових напрямів в українському мистецтві. Їхні колекції містили як твори українських митців, так і роботи художників з Європи, що сприяло інтеграції української культурної спадщини у світову культуру.

Література:

1. Живкова О.В. Колекціонер В. О. Щавінський. Матеріали науково-практичної конференції «Ханенківські читання». Київ: Кий, 2001. С. 3–18.
2. Живкова О.В. Дар Василя Щавинського (1868–1924). Київ: Фенікс, 2020
3. Ілінг А.В. Повернуте ім'я – О. Гансен. До історії приватного збирання в Києві. Матеріали науково-практичної конференції «Ханенківські читання». Київ: Кий, 2001. С. 28–40.
4. Ілінг А.В. Повернуте ім'я – Оскар Гансен: до історії приватного збирання в Києві. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2002. № 9. С. 43–53.
5. Ковалинський В.О. Меценати Києва. Київ: Кий, 1998. – 528 с.
6. Корнієнко Н.І. Репніни. До історії художнього зібрання в Яготині. Матеріали науково-практичної конференції «Ханенківські читання». Київ: Кий, 2004. С. 5–22.
7. Кравченко Л. В. Формування колекції французької порцеляни у Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків: аналіз архіву. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 3. С. 154–159.
8. Решетньова Г. О. Оскар Гансен: нові біографічні відомості. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків: 2018. С. 47–59.
9. Решетньова Г. О. Стилістичні особливості європейської порцеляни XVIII – початку XX століття з приватних колекцій України : дис. канд. мист. : 17.00.05 / Решетньова Ганна Олесксіівна. Київ : Нац. акад. образотвор. мистецтва і архітектури, 2020. 265 с.
10. Рославець О.М. Б.І. Ханенко – засновник київського музею західного та східного мистецтва. Матеріали науково-практичної конференції «До 15–річчя народження Богдана Ханенка, мецената, колекціонера, фундатора музею». Київ: Кий, 1999. С. 5–13.
11. Ханенко Б.І. Спогади колекціонера. за ред. В.І. Виноградової. Київ: Дзеркало світу, 2008. 160 с.
12. Шостак О.Д. Західноєвропейська гравюра із зібрання В. О. Щавінського у колекції Музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Матеріали науково-практичної конференції «Ханенківські читання». Київ: Кий, 2001. С. 19–27.
13. Шпитковська Н. Д. Мистецьке колекціонування як історико-культурне явище XVII–XXI століття : дис. доктора філософії : 034 – Культурологія / Шпитковська Наталія Дмитрівна ; Київ : Нац. акад. образотвор. мистецтв і архітектури, 2021. 341 с.
14. Loukomski G. Description du Musee fondé par B. & W. Khanenko a Kiev, 1880–1920. Paris, 1921. 91 с.

References:

1. Zhyvkova, O.V. (2001). Kolektsioner V.O. Shchavynskyy [Collector V.O. Shchavynsky]. Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi “Khankivski chytannya,” Kyiv: Kyj, 3–18 [in Ukrainian].
2. Zhyvkova, O.V. (2020). Dar Vasylya Shchavynskoho (1868–1924) [The Gift of Vasyl Shchavynskyi (1868–1924)]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
3. Iling, A.V. (2001). Povernute im'ya – O. Hansen. Do istoriyi pryvatnoho zbyrannya v Kyyevi [Restored Name – O. Hansen: On the History of Private Collection in Kyiv]. Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi “Khankivski chytannya,” Kyiv: Kyj, 28–40 [in Ukrainian].
4. Iling, A.V. (2002). Povernute im'ya – Oskar Hansen: do istoriyi pryvatnoho zbyrannya v Kyyevi [Restored Name – Oskar Hansen: On the History of Private Collection in Kyiv]. *Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi dyzaynu i mystetstv*, (9), 43–53 [in Ukrainian].
5. Kovalynsky, V.O. (1998). Metsenaty Kyyeva [The Patrons of Kyiv]. Kyiv: Kyj [in Ukrainian].
6. Korniyenko, N.I. (2004). Repnyny: Do istoriyi khudozhnoho zibrannya v Yahotyni [The Repnins: On the History of the Art Collection in Yahotyn]. Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi “Khankivski chytannya,” Kyiv: Kyj, 5–22 [in Ukrainian].
7. Kravchenko, L.V. (2023). Formuvannya kolektsiyi frantsuz'koyi portselyany u Natsional'nomu muzeji mystetstv imeni Bohdana ta Varvary Khanenko: analiz arkhivu [Formation of the French Porcelain Collection at the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Art: An Archive Analysis]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv*, (3), 154–159 [in Ukrainian].
8. Reshetnyova, H.O. (2018). Oskar Hansen: novi biohrafichni vidomosti [Oskar Hansen: New Biographical Information]. *Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi dyzaynu i mystetstv*, 47–59 [in Ukrainian].
9. Reshetnyova, H.O. (2020). Stylistychni osoblyvosti yevropeyskoyi portselyany XVIII – pochatku XX stolittia z pryvatnykh kolektsiy Ukrayiny [Stylistic Features of European Porcelain from the 18th–early 20th Centuries in Ukrainian Private Collections] (PhD diss.). Kyiv: Natsional'na akademiya obrazotvorchykh mystetstv i arkhitektury, 265 [in Ukrainian].

10. Roslavets, O.M. (1999). B.I. Khanenko – zasnovnyk kyivs'koho muzeyu zakhidnoho ta skhidnoho mystetstva [B.I. Khanenko – Founder of the Kyiv Museum of Western and Eastern Art]. Materialy naukovopraktychnoyi konferentsiyi “Do 150-richchya narodzhennya Bohdana Khanenka,” Kyiv: Kyj, 5–13 [in Ukrainian].

11. Khanenko, B.I. (2008). Spohady kolektsionera [Memoirs of a Collector]. Edited by V.I. Vynohradova. Kyiv: Dzerkalo svitu [in Ukrainian].

12. Shostak, O.D. (2001). Zakhidnoyevropeyska hravyura iz zibrannya V.O. Shchavins'koho u kolektsiyi Muzeju mystetstv imeni Bohdana ta Varvary Khankiv [Western European Engravings from V.O. Shchavinsky's Collection in the Bohdan and Varvara Khanenko Museum of Art]. Materialy naukovopraktychnoyi konferentsiyi “Khankivski chytannya,” Kyiv: Kyj, 19–27 [in Ukrainian].

13. Shpytkovska, N.D. (2021). Mystets'ke kolektsionuvannya yak istoryko-kul'turne yavysche XVII–XXI stolittya [Art Collecting as a Historical and Cultural Phenomenon of the 17th–21st Centuries] (PhD diss.). Kyiv: Natsional'na akademiya obrazotvorchykh mystetstv i arkhitektury, 341 [in Ukrainian].

14. Loukanski, G. (1921). *Description du Musée fondé par B. & W. Khanenko à Kiev, 1880–1920*. Paris, 91 [in French]